

RÉGI MAGYAR MEGFIGYELÉSEK.

137. Csillagnéző hely Sárospatakon. Más nap reggel a' Pataki régi Várat, és a' Rákótzai Kastélyát szemlélttem meg —; a' pusztán álló, és egyik felén már le-is omlott része, mivel azt a' Menykö érte, a' szebbik része volt a' Kastélynak, a' melyben Rákótzai maga lakott. Ezen részin va-gyon egy törpe Torony-is, melyen ez előtt négy kis Tornó voltak, és a' melly valaha tsillag néző Hely volt. (Egynehány hazai utazások' le-írása Tót és Horváth országok-nak rövid esmértetéssel együtt. Ki ada-tott G. T. D.* által. Béts 1796. czimű műből 5. lap.)

138. Rankai víz. Herlein maga nem falu, hanem így hivatik az a' hely, a' melyen a' Savanyu víz kutja vagyon, és az a' mellett lévő fogadó, 's két Vendég ház; Rankai Víznek pedig Rankáról egy igen közel lévő faluról nevezetik. — Ez a' Sa-vanyu víz, vasas és kevés bűdösköves ré-szekkel, elegendő, és sok *aer fixust* tart magá-ban. — Az ize a' Német Országai Selteri vízhez valamennyiben hasonlít, tsak hogy ennél élesebb. (U. o. 14. l.)

139. Veresvágrási opál. Az Opál-kőnek ezen Hegyeken nagy bővsége vagyon; sőt a' közel lévő téreken-is gyakran találhatik; a' Bányákban ez előtt dolgoztatott, és akár-kinek-is szabad volt ásatni; de a' K. Kamara ezt öt esztendőttől fogva meg til-totta, és most sem ásatni, sem keresni nem engedtetik, a' míg a' K. Kamarától a' Bányáknak vagy el-adatása, vagy kamarai költségen való dolgoztatása meg nem hatá-roztatik. Azért-is minden Bányáknál, me-lyeknek száma tizen négy, Őrzők vagynak. (U. o. 15. l.)

140. Sófőzés Sódvón. Ezen Só-főző Házban esztendőt által száz husz ezer má'sáig való Sót ki lehet főzni, naponként 220 Tonnát tévén fel, minden Tonnában pe-dig $2\frac{1}{2}$ má'sát. Minden má'sa a' Só-főzés költségeit egybe vetvén kerül 14—15. Xrba, el adatik pedig három Rforinton és 8. Xron. (U. o. 17. l.)

* Gróf Teleki Domokos; született 1773-ban, meghalt 1798-ban 25 éves ko-rában.

141. Indigó festék készítése. Ez a' Fes-ték egy németül *Waid*, Deákul *Isatis tinctoria*, magyarul közönségesen festő-fű nevű Plántából készítették; Készítője pedig Orvos Dr. Pfeifer, a' ki Késmárkon erre a' végre egy Fabricát állított fell, mely a' mint hallottam az egész Magyar Tseh és Austriai Birodalomban egyetlen egy. — A' valóságos Indigó, Americai Plánta, és különösön északi Americában terem; a' kék festék is ugyan ott az Europai Colóniákban készítetik belőle, és onnan hozatik Európába. — A' *Vaid* pedig mely hasonló kék festéket ad (mely festék azonban tsak a' jó készítés módja által vitethetik olyan tökéletességre mint az igaz Indigó festék) egy magos szál sárga, felyül bokros virágu Plánta, mely Európában sok helyeken, és Magyar orszá-gon-is terem, mint p. o. a' Szepességen; a' hol hasznóvételre tudva lévén, természetik is. — Dr. Pfeifer mind a' *Vaid* Fűvet bővön termesztí, a' Festék fabricája számra, mind pedig ebből a' Plántából, a' kék festéket olyan jó módon készíti, hogy az minden tulajdonságaira nézve, az igaz Indigónál nem mondatik alább valónak lenni, és a' val való nagy egygyezésiért Indigó festékek méltán-is nevezethetik. Ennek a' kék festék-nek, Magyar Ország' kitsiny, és sokképen meg gátolt kereskedéséhez képest, elég nagy kelete vagyon. (U. o. 21—22. l.)

142. Iglói rézbányászati. Iglórol az Iglói Réz-Bányáknak meg nézésekre mentünk, melyek valamint a' hozzájuk tartozó olvasztó-Szinek és Stompok, a' helységtől egy órá-nyira esnek. — Ezek közt a' Bányák közt leg-nevezetesebb az úgy nevezett *Johannis Stollna* a' mely is igen gazdag; úgy hogy egy má'sa kőre ennekélőtte 30—40 font Rezet-is lehetett vetni; és 40-ezer Rforintig-is bé-hozott; most ugyan kevesebbet ad-ki, de husz fontot lehet még-is egy má'sa kőre vetni. Az innen ki jövő Réz mind mész-kovatsba vagy Kvárzba terem, és bűdös-köves. — Az Iglói réz-olvasztó Szinben, mind az az Ertz olvasztatik, a' mely az Iglói és körülötte lévő Bányákból ki jön; de nagy bővségek miatt, egy része a' réz-Értzeknek Szomolnokra vitetik, és ott a' királyi Bányász Tiszttségtől megvétvén, az ott való Réz-olvasztó Szinben olvasztatik.

A' tiszta ki olvasztott Réz a Királytól váltattik bé, másája 31. Rforinton, és azután Királyi réz-Hámorokban meg dolgoztatván 40—50 forintokon szokott el adattatni. (U. o. 23—25. l.)

143. Cement-réz kiválasztás Szomolnokon. Itt a' hegyekben a' több sokféle köveken kívül főképpen zöld és elegey színű Márványokra találtunk; egy jó darabig el-nyúló helyen az út mellett, a' hegy oldala mind ezekből áll. — Szomolnokon másnap vetsernyéig mulattunk, mely időt egészen a' Bányászatnak meg nézésére fordítottuk. Eljártuk elsőbben Bányász Cons. D. F. Ur társaságában a' Hydraulica Machinákat, mellyek által a' Schachtokból az Értzek fel-huzatnak, és a' viz a' Bányákból ki pumpóztatik (szivatik). Meg néztük azután a' Cement az az rezes viznek sok Canálissait, és azon machinát, mellyel a' Hegyekből ki pumpóztatik, és a' Canálisokban néhány ezer ölekg vitetik. Mind ezen Machinak nagy kerektektől hajtának (mellyeknek *diameterek* vagy Átallások 6. 7. öles) felyülről a' kerekreke eső víz által.

A' Cément vagy a' rezes viz a' Szomolnoki Hegyekből veszi eredetét, és *ex acido vitriolis* vagy Gálitzkő savanyúból, és réz résztskékből áll. A' Hegyekben t. i. a' bűdösköves Kova (*Kies, Markazit*) melly igen nagy bővségében vagyon, el oszlik, és ez *Phlogistonját* el vesztvén (természeti *chemica operatio* vagy választó munka által) Gálitzkő savanyusággá (*acidum vitriolivá v. oleum vitriolivá*) lészen, és vízzel elegyedvén *Spiritus vitriolivá* válik. Ezen Gálitzkő viz azután a' Hegyeknek minden részeiben el-hatván sok Rezet választ-el, és így rezes részekkel egyesül. — A Canálisok azután Vassal meg töltetnek, a' melyet azután a' rajta el folyó viz Rézzé változtat. Ugyan tsak e' nem valóságos el változtatás; hanem a' rezes gálitzkőves viznek több atyafisága v. *homogeneitása* lévén a' Vassal, azzal egyesül, és magával viszi, minden Vas résztské helyett rezet hagyván v. *praecipitáltván*. Ezen Cément vízben esztendődtől által 1200 má'sa Vas lészen Rézzé. (U. o. 25., 26. l.)

144. A szomolnoki bányák régisége. A' Szomolnoki Bányákat, némely személyes Bányamivelőknek tsekély részeit ki vévén, a' Kir. Kamara mivelteti. Meg jegyzésre méltó ezen Bányákról, hogy a' mint mondatik, ezek a' Magyar Birodalom fenn állásától fogva a' leg régiebbek, és még a' 12dik Százban kezdettek miveltetni. (U. o. 31. l.)

145. Antimon és higany Gömörben. Rosnyó — Gömör Vármegyében. Ennek a' Városnak tájékán Réz, Arany és Antimonia Bányák találtaknak. — Ezen kívül még ugyan ebben a' Vármegyében Kraszna-

Horkánál egy gazdag Kén-eső Bánya vagyon, holott igen szép Tzinobrium török. (U. o. 32. l.)

146. A réz beváltása. A' Réznek bé váltása Királyi Jus, mely szerint a' Személyes Bánya mivelők, a' magok ki olvasztott Rezet tartoznak a' Réznek jószágához képest a' már egyszer meg határozva lévő árron 29—30—31. Rfton bé adni; az Iglói Bányász Társaság pedig külömbégi nélkül mindenkor 32. Rfton 30. Xron tartozik Rezet bé adni. Egy az 1774-dik esztendőben néhai nagy híru Consil. Born Urtól való Számvetés szerint a' Szomolnoki s' hozzá tartozó Bányákból 21000 Má'sa tiszta Réz nyeretett. A' Kamarai Bányák ezen Summának a' harmadát adták. (U. o. 33. lap.)

147. Az aggteleki barlang felől még azt jegyzem meg, hogy sok Ember Koponyák találtaknak benne. Azt mondják, hogy a' régi Villongások alatt, sok Emberek ide rejtven magokat, az Ellenség a' Barlang lyukánál nagy tüzet tsinált, mellynek sokáig tartó füstje miatt, a' benn lévőök el vesztene; sehol sem lévén a' Barlangnak semmi szelelő lyuka vagy más bé és ki menetele. Említésre méltó végtére az: hogy ezen Barlangban két Szekér vagásnak nyoma látszik, melly egy Üregenn egészen keresztül mégyen, és senki nem képzelheti a' Barlangnak kitsiny nyilásához képest, miképpen jöhetett volna oda bé Szekér vagy Igás Marha, és miért kellett volna a' Barlangban Szekérrel járni. A' Barlangnak mostani formájához képest nehezen is lehetne ezt megmagyarázni . . . (U. o. 38—39. l.)

148. Szklenői fürdő és meleg föld. Körmöztzröl. Selmetzre indultunk. Útban esett az ugy nevezett *Glas-Hütteni* meleg Feredő *Sklenó* nevű falu határán. Az meleg források egy Hegyetskének tövében erednek, és 3 külömböző feredőkbe vitettetnek, melyek a' nemesi, közönséges és szegény feredőknek hivattatnak. A' Víznek bűdösköves szaga van és ámbár sem melegsége, sem tisztasága nem változik, még is egy bizonyos Kő nemnek résztskéivel terhes, melyek mind a' tsőken, mind a' feredőkben lévő padokon meg-ülnek és azokat egy kő hártával bé huzzák; ez a' kő hártya pedig Dará's kőnek lenni esmértetik. Azon Dombnak óldatában, a' melyből a' források erednek, egy hasonló Dará's-kőből formált természetes Lyuk vagy Üreg vagyon, melyet Izzadó-lyuknak neveznek. Azon Hegyetskének tetején, melynek tövében az említett források erednek, egy Templom van építve a' melette lévő Tzinteremmel edjütt: a' Tzinteremnek földje pedig oly meleg, hogy az ide temettett Testek egy fél esztendő alatt el rothadván porrá lesznek. (U. o. 47—48. l.)

149. *A selmeczi bányászat kitünősége.*
 . . . Tudós és jártas Embereknek-is itéletek szerént a' Bányászat oly virágjában és tökéletességében a' Világon nintsen, mint itten. Még a' Saxoniai Bányászatot is, melynek eddig vetélkedője volt, felyül mondatik műlni. Azért-is nem kevés Tanulók küldetnek idegen Országokból az itt lévő Bányász Akadémiára, a' mely is magát egy Delius, Jacquín, Poda, Penther, Born, Scopoli, és Ruprecht által egész Európában nevezetessé tette, és most-is igen érdemes Tanítókkal ditsekszik. (U. o. 50. lap.)

150. *Homoródi Bor-Víz.* Ez a' Homoródi Savanyú Víz az egészségre nézve nagy hasznunk mondatik lenni, azért-is erőssen járják, az ize igen jó; Vas-részetskéekkel és sok *aér fixus*-sal tyes, tispós, és éles, azonban nem nehezen iható. Jól hajt. (U. o. 75. l.)

151. *A Gyilkos lyuk.* A' Búdös hegynek második oldalán hasonló Búdös köves Lyukak vagynak. Ezek közt a' leg nagyobbát *Gyilkos*-nak nevezik, mivel egy Ember, a' ki belé ment, ott vesztette hirtelen életét. Ennek a' gőzölgéseit a' többi felett oly erősnek lenni mondják, hogy az ott elrepülő Madarak-is annak szagától megölettetnek; a' mint, hogy is ilyen döglött Madarakat annak nyílása előtt sokakat találtak. Most azonban ennek a' nyílásánál a' felette lévő Kősziklák le szakadoztak, a' melyet egy Menykö tsapásnak ereje okozott. A' Szem fájdalmak ellen hasznosnak tartatik ezekben a' büdösköves Lyukakba való bemenetel, azért-is gyakran mennek beléjük a' Vidékbeli Emberek: szükség azonban, nagy vigyázást tartani, és a' mint előbb-is említettem lélekzetet nem venni. (U. o. 87—88. lap.)

152. *Rizstermelés.* Torontál Vármegyében Ujj-Béts nevű Német Helységnek hátárán egy *Freni* nevezetű Olasz származású *Commercians* Uri Ember, ki-is igen sok, nagy Jóságoknak a' Banátusban Árendátora, különös elő menetel és haszonnal folytatja a' Ri's Oeconomiat. — Oly bőséggel természetű pedig, hogy nem tsak Magyar Országot elégíti ki vélle, hanem igen sokat még Török Országba-is vitet — sőt

Óstriát-is bőséggel ki-elégítheti. — Mely haszon! holott ennek előtte ebben a' Törököktől függött Országunk. (U. o. 147. l.)

153. *Hydraulikus vízemelő Péterváradon.* Péterváradnak erősségére a' természeti szerentsés fekvésén, és a' két Várnak kettős erősségén kívül, a' tészen sokat: hogy az alsó Várnak minden árkait víz alá lehet tenni, és hogy a' vízre nézve még a' magas felső Várba sintsen szükség, minthogy egy *Hydraulica Machina* segítségével a' Dunából egész addig víz pumpoltathatik, és a' felső Várat mindenkor ki elégíti. (U. o. 129. l.)

154. *Slavonia termékeny Ország.* és ha földje nem-is trágyáztatik, és az idő tsak középszerűképpen jár-is, a' Buza magát 20. szor, és a' kukoricza 2000 szeris szaporítja; kevés helyeken trágyáznak. (U. o. 160. l.)

155. *Fiumei cukorkőfémítő gyár.* A' Fels. Magyar és Tseh király Uralkodása alatt lévő minden Országokban öt Nád-méz Fabrikák vagynak, melyek ezen Országokat ugy kielégítik, hogy Idegenekre nem szorulnak. Ezek a' Fiumai, és Soproni a' Magyar Birodalomban, a' Kloster Neuburgi és Neustadti Austriában, és a' Königs-Saali Tseh-Országban. A' Fiumai legnagyobb, és leg terjedtőbb Kereskedése is vagon, mert nem tsak a' Státusbéli, hanem az Idegen Tartományokat is részelteti. A' Fabrika Privatusok Társasága által állítottatott fel, már 30 Esztendőktől fogva, de privilegiálva vagon, és magát a' Triest's Fiumai privilegiált Compániának nevezi, ámbár Triestben Fabrika nints. — A' Fiumai Nádméz raffinirozo Társaságnak 6. Nádméz főző Épületjei vagynak, melyekbe mind öszve 300 Ember dolgozik, a' kiknek lakások-is mind a' Fabrika körül vagon, ugy hogy a' Nádméz Fabrikát a' Város egy részének lehet mondani. A' Nádméz, mely innen esztendőnként el-vitetik, mintegy 30,000 Mására megyen, és tsak annak a' mit a' Magyar, Tseh, és Austriai Birodalomba visznek a' Vámja 500,000 Forintokra megyen, melyből a' nagy Produktiót látni lehet. (U. o. 249—250. l.)

Közli: VERESS ENDRE.

LEVÉLSZEKRÉNY.

I. TUDÓSÍTÁSOK.

(32.) *Zay Sámuel, Kecskeméten.* A' Természettudományi Füzetek VI. kötete (1882.) 16—19. lapján közzé tettem természetrajzi nemzeti bibliografiánkat 1578-tól Horchi Melius (Juhász) Péter »Herbarium«-ával kezdve a mult század végeig. Az első magyar

»Mineralógia azaz a' köveknek és értzeknek tudománya, Kolosvár 1786.« Benkő Ferenczé, de 5 évre rá Komáromban Zay Sámuel »Magyar mineralógiá«-ja látott napvilágot, nyelvünkön eme második ásványtan, melynek szerzője életrajzával irodalomtörténetünk-

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.